

תותי בר – מסע בין חלומות

מאת: רות שריג

© כל הזכויות שמורות למחברת ומפורסם ב"תורת החלומות והחלימה" באדיבותה.

בראיון עמו לפני שנים אחדות אמר ברגמן כי לקולנוע שתי משימות: האחת – לגרום לקהל להיות מאושר ולשכוח את צרותיו, והשנייה, להראות את הבלתי נסבל והמבעית באופן שאפשר יהיה לשאת זאת וללמוד מזה. הסרט "תותי בר" כמו "החותם השביעי" הסרט שקדם לו, שיכים למשימה השנייה. בשניהם מדובר במפגש עם המוות. ב"החותם השביעי" המוות הוא האימה המוחלטת, הקוצר עם המגל האכזרי, הבולע את כולם, זקנים כצעירים. הסרט מתרחש בימי הביניים ונושא – המגפה השחורה. גיבוריו הם אביר, נושא כלים, המוות והאמן. כמו בבלדה או במחזה אלגורי ההתרחשות היא סמלית, גדולה מהחיים, ארכיטיפית. ב"תותי בר" לעומת זאת מדובר באיש זקן אחד ובמותו הפרטי, אך כל מפגש עם המוות הוא חוויה ארכיטיפית ואישית כאחד.

מעניין לציין כי ברגמן שנולד ב-1918 עשה את "תותי בר" בהיותו רק בן 39 בשנת 1957, ביכולת מדהימה של אדם צעיר להתבונן בזקנה. רק שנים לאחר מכן, בהגיעו לגיל שמונים, הודה ברגמן שלא הבין כלל בזמן ההסרטה את קשייו של השחקן המגלם את התפקיד הראשי. קשיים שהוא מבין כיום.

"תותי בר" הוא סרט על מסע נפשי המתרחש במהלך יום אחד בחיי אדם זקן, ועל האמונה בכוח ההשתנות של האדם גם בזקנתו, עד הרגע האחרון. סוכני השינוי הם החלומות. החלומות הם הציר המרכזי בסרט ומקדמי התהליך הנפשי שבו.

לפני כותרות הסרט אנו פוגשים את גיבור הסרט, ד"ר איסק בורג, המציג את עצמו ואת מה שהוא חושב על מצבו ועל חייו בהווה. אנו רואים אותו יושב ליד שולחן העבודה שלו, מלא הדרת כבוד ומקריין שלווה ושביעות רצון. מעשן סיגר ושותה כוסית. הוא מספר למצלמה על בדידותו מרצון, היות וקשר עם אנשים מתמצה, לדעתו, ברכילות בלבד שאיננה מעניינת אותו. הוא אוהב את עבודתו המדעית ומסור לה. מתברך בסוכנת בית טובה, אשתו מתה לפני שנים רבות, יש לו בן יחיד, רופא אף הוא, החי בעיר אחרת נשוי ללא ילדים. ד"ר איסק בורג עומד בנקודת שיא בחייו כי למחרת היום יטוס לעיר לונד הרחוקה לקבל פרס על מפעל חייו ברפואה.

החלום הראשון

החלום הזה, שלא היינו רוצים לחלום אותו ושכמותו, אינו דומה לתמונה שצייר לנו החולם על עצמו ועל חייו. למעשה זו תמונה הפוכה ומנוגדת לזו הקיימת בתודעתו של החולם.

בחלום אין מילים רק מראות וצלילים.

קול הלמות הלב, צליל עגלת המתים המכה שלוש פעמים בפנס הרחוב ושוברת אותו, הגלגל הניתק מהעגלה ומתגלגל לכיוון החולם, ארון המתים המתנדנד בחריקה כמו עריסה של תינוק שציריה לא משומנים.

תורת החלומות וחקר החלימה : מתוך אסופת המאמרים

<http://www.hebpsy.net/dreams>

בחלום רואה החולם מראות שונים. שלט של עין גדולה, שעון גדול ללא מחוגים [הוא מציץ בשעונו שלו ומגלה שאף הוא ללא מחוגים] רחובות ריקים מאדם, חלונות חסומים. דמות הנראית מרחוק כאדם מתגלה כבובת אדם מכווצת פנים הנשמטת, וראשה נשבר. עגלה רתומה לסוסים שחורים מובילה ארון מתים. ארון המתים משתחרר מהעגלה ונופל. מתוכו מבצבצת יד. החולם מתקרב לארון וכף היד נפתחת ותופסת אותו. בניסיון להשתחרר מאחיזת היד נחליץ המת מהארון, ומסתבר לחולם כי המת זה הוא.

החלום מדבר בשפה סמלית. סמלי החלום מזעזעים ומטלטלים. רגשות של זרות ואובדן, מועקה חרדה ופחד מתעוררים בחולם הניעור בבהלה משנתו. לצורך מה מגייס החלום סמלים רבי עוצמה אלו? על פי יונג חלום תמיד אומר לחולם דבר מה חדש. מה מחדש חלום זה לד"ר בורג החולם?

החדש הוא בהבדל שבין מסכת "הכול בסדר ותחת שליטה" שלובש ד"ר בורג לבין המציאות האמיתית שלו, הפנימית והחיצונית גם יחד. החלום מאזכר את עובדת המוות המתקרב על רקע הנסיעה לקבלת פרס וכבוד. אך בפני המוות אין לאף אחד חשיבות או כבוד. יונג מיחס לחלומות בצד תפקידם כשומרי חיים, שהרי אי אפשר לחיות בלי לחלום, גם תפקיד רוחני. החלום הוא מורה דרך. הוא מאזן עמדות חד צדדיות ומשקיף על חיינו. החלום, אומר יונג מראה לנו את עצמנו כפי שאנו באמת, ולא כפי שהיינו רוצים להראות. ובאמת יש כוח מרפא.

לשם מה נחוצים בכלל חלומות רעים? תפקידם, אומר יונג, לפורר ואף להרוס ולהפחית ערך של מי שעלה גבוה מדי. חלום כזה, יחתור תחת עמדה גבוהה יתר על המידה, ויעמיד את היחיד על מלוא אפסותו ועל מגבלותיו האנושיות. אין זה אומר כי להטמעתו של החלום תהיה משמעות הרסנית. ההפך. השפעתו לעתים קרובות מבריאה. החלום, אם מקשיבים לו, יכול לתת לעמדה הפגומה כיוון שונה לחלוטין וטוב יותר מהכיוון הקודם.

ד"ר איזק בורג בודד ולא בבחירה. חיי שוממים כמו רחוב נטוש. הוא הולך בהם לאיבוד. אין בחייו אנשים והמוות מתקרב. הזמן קצר ועוד מעט יגיע הזמן האינסופי חסר המחוגים. גלגל החיים ניתק. פנס האור נשבר. ויש משהו מת בתוכו. לא רק שלא "הכול בסדר" אצלו אלא שמהו יסודי ביותר משובש. הפרסונה של האיש המכובד, ידיד האנושות הרופא העוזר לכולם – נשברת, וד"ר איזק חייב להפגש עם האיש המתנשא, אטום הרגש הקר המת. רק אחרי שיגע ב"מת שבו" יוכל לחוש שוב את החיים.

בקומו מבין איזק בורג את מה שהחלום מצווה. הוא מרגיש את החלום, אף אם איננו מפרשו מיד. הטלטלה והזעזוע עשו את שלהם והמסר הובן. הוא מחליט לא לטוס ללונד ולהגיע לשם אחרי שעה קצרה, אלא לקחת את המכונית ולהתקרב לאט לאט למחוז חפצו. לצאת למסע. הנסיעה תאפשר לו פגישה עם זיכרונות ילדותו הקשורים למקומות בהם עוברת הדרך: בית הקיץ בו בילתה המשפחה, מחוז מגורי אמו המתקרבת לגיל מאה אותה יבקר במהלך אותו יום נסיעה, ומקום מרפאתו הראשונה.

ברגע שהוא יוצא לדרך אין לדעת מי המוביל – התהליך הנפשי או האירועים החיצוניים – וזאת משום שהאירועים במציאות משקפים את ההתרחשות הנפשית, והמתרחש בנפש פנימה קורה גם בחוץ. ד"ר איזק יוצא למסע – והחלום סולל עבורו את הדרך.

לנסיעה ללונד מצטרפת כלתו של ד"ר בורג. היא מתארכת אצלו משום שרבה עם בעלה, וכעת החליטה לחזור לביתה. בשיחה המתפתחת ביניהם במכונית, מתוודע ד"ר איזק בורג לראשונה לרגשות בנו וכלתו כלפיו. מסתבר שכאשר באה לביתו אחרי הריב עם בעלה, בנו, אמר לה הרופא המהלול: אל תערבי אותי בסכסוך שלכם. זה לא עניני. כל אחד צריך לדאוג לעצמו. אסונות הנישואין שלכם לא מעניינים אותי. אם את רוצה לבכות תלכי לפסיכולוג או לכומר. כלתו מזכירה לו את לחצו שיחזירו לו הלוואה שלקחו, למרות שהם עובדים קשה עד כדי שהם לא מספיקים לראות זה את זה, כדי להחזיר את הכסף. ד"ר בורג עשיר מאד אבל מבחינתו הסכם הוא הסכם. "אני בטוח שאולד מכבד אותי" הוא אומר לכלתו והיא עונה "אבל הוא גם שונא אותך". איזק נדהם.

"אתה אגואיסט זקן, חסר התחשבות לחלוטין, נוקשה, מעולם לא הקשבת לאיש חוץ מאשר לעצמך" אומרת מריאן הכלה. "אתה מסתיר זאת אחרי מסכת נימוסים טובים. קוראים לך "ידיד האנושות" אבל אני מרחמת עליך."

בשיחה זו מתבררת תמונת החלום האיומה. הרחובות הריקים מאדם. הרופא מטפל בחוליו אבל משפחתו הקרובה סובלת מריחוק ואכזריות מצידו. החלום הוא המאפשר את השיחה הזאת בין איזק וכלתו. שיחה חדשה לחלוטין מבחינתו. החלום פתח סדק דרכו ניתן להיכנס לבועה הסגורה הרמטית של איזק בורג. החלום וגם הנסיעה המאפשרת זמן ומרחב להתבוננות עצמית.

מי שיוצא למסע של התבוננות וחשבון נפש יגלה צירופי מקרים שקשה להסבירם. פגישות רבות במציאות נראות כמו חלום. העבר משתקף בהווה. לכן ניתן לגעת בו לשנות ולתקן. על כך מסתמכת השיחה הטיפולית. בכל רגע בהווה, אומר יונג, קיים העבר ומצויים גם זרעי העתיד. רק שאיננו יודעים לקוראם.

מקרה לא מקרי הוא שאיזק רוצה לסטות מהדרך ולהראות למריאן כלתו את בית הקיץ של משפחתו, שם בילה כל קיץ עד גיל עשרים. מריאן עוזבת אותו לבד במטע תותי הבר שם הוא צופה במעין חיזיון. זיכרון ילדות בהיר וברור כל כך עד שהוא מופיע לנגד עיניו במלוא עצמתן של ההתרחשויות עצמן.

הוא רואה את שרה, בת דודתו שהייתה גם ארוסתו האהובה, קוטפת תותי בר. הוא קורא בשמה אך היא אינה רואה אותו. אחיו הצעיר ממנו מתגנב אליה ונושק לה. הוא רואה את שרה מתפתה ומתייסרת בייסורי מצפון, מאוהבת באח ואומרת על איזק שהוא נחמד אבל גורם לה להרגיש נחותה על ידו. איזק רואה בחזיונו את ההתכנסות המשפחתית השמחה שאחרי כן, עם כל אחיו אחיותיו דודיו ואמו. עולם שנעלם ואיננו. עצבות ותחושת ריקנות מציפים אותו.

קול צעיר קורא לו ומעיר אותו מההזיה. זו נערה צעירה ושמה שרה. שאביה הוא כיום בעליו של בית הקיץ. היא מגולמת על ידי אותה שחקנית שמשחקת את שרה המקורית - ביבי אנדרסון הנפלאה. גם לשרה החדשה יש שני מחזירים אתם היא נוסעת בטרמפים לאיטליה. איזק ומריאן מצרפים אותם לנסיעה...

בהמשך צופים הנוסעים בתאונה ואוספים אל רכבם הגדול גם את הזוג שמכוניתו התהפכה. הזוג הנשוי מעורר את זעמה של מריאן. באכזריות, בלעג, ובשנאה ההדדית שבה הם מתייחסים זה לזו. מאוחר יותר יעיר איזק כי הם מזכירים לו את חייו עם

אשתו. מריאן, שאחרי התאונה היא הנוהגת במכונית, מבקשת מהזוג אשר התעללותם ההדדית מגיעה לשיאה, לעזוב את מכוניתם. היא אינה מוכנה שחיי נישואיה שלה יהיו קרים וריקים כמו אלו של חמיה ושל הזוג המזכיר אותם, ועל כך היא נלחמת. התחנה הבאה היא בית אמו של איזק בורג. מריאן אומרת עליה שהיא קרה כקרה. אמו מזכירה לבנה באטימות את נשואי שרה ואחיו, הפצע שלא נרפא. היא נחוות כמקור לריחוק ולצינה המשפחתית. קור שהוא יותר קשה ממות או שהוא מוות בחיים.

החלום השני

על רקע מפגשים אלו ואחרים חולם איזק את החלום השני. חלום המורכב משלושה חלקים.

"חלומות וחזיונות רדפוני שנראו לי מוחשיים ומשפילים מאד. היה משהו בחלום שחדר לתוך תודעתי בנחישות בלתי נסבלת כמעט."

בחלקו הראשון של החלום מראה שרה האהובה לאיזק הזקן את עצמו במראה ומספרת לו כי היא עומדת להינשא לאחיו. היא רצה להשגיח על תינוק בעריסה. מערסלת את התינוק בזרועותיה ואומרת לו: אל תפחד. אני אתך. שרה דוברת ברוך ובחום. איזק הוא התינוק שזקוק כל כך לחום ולאהבה. להקת ציפורים נעה ברעש ואיזק הולך להציץ לבית האושר שם שרה ואחיו חוגגים את החיים. בניסיונו לחדור אל הבית הוא נדקר בידו במסמר, כמו פצעו של ישו סמל לסבלו. בחלקו השני של החלום מופיע גבר מתוך הבית. הוא מכניס את איזק למסדרון ארוך, מין שאול קפקאית, ואחר כך לאודיטוריום. שם נערכת לד"ר איזק בחינה. בחלקו השלישי של החלום לוקח הבוחן את ד"ר בורג לראות את אשתו ביער. זהו זיכרון כאוב שהחלום שימר במדויק. חלום של טראומה. חלום יכול להזכיר דברים שנשכחו, דברים שלא רוצים לזכור. העיתוי שבו מופיע חלום זיכרון כזה הוא חשוב. אשתו נפגשת עם גבר אחר ושוכבת איתו. אחרי כן היא אומרת כי תלך הביתה ותספר על כך לבעלה ששום דבר לא באמת נוגע בו והוא חסר רגשות.

הצחוק חסר החדווה שאשתו צוחקת ביער הוא אותו צחוק שצחקה החולה שאיבתן כמתה בטעות. הבגיידה שלה בו התרחשה כדי לנער אותו מקפאונו, להוציא ממנו רגש. אך הוא נשאר אז מרוחק וקר. מרחם עליה כמו אלוהים. כעת, כשרואה זאת בחלום, הוא סוף סוף מרגיש.

גם החלום השני על שלושת חלקיו הוא חלום קשה וגורם סבל כמו תרופה מרה. כגודל המחלה כך מרה התרופה. חלומות קשים הם תרופות מרות. לחלום אותם אומר לחיות את החוויות העצורות בהם.

אשמתו של איזק היא בהסרה, כמו בניתוח מוצלח, כל סימן לרגש. סביב פצע הפגיעה וחוסר האהבה נוצר שריון כל כך נוקשה עד שדבר לא חדר אליו. הוא התאכזר לאשתו ובנו, והבן כלל איננו רוצה בילדים. זו סיבת הריב שלו עם מריאן הרוצה לשמור את הריונה. אני רוצה להיות מת אומר אוולד בנו של איזק. מת בחיים. לא להרגיש כלום כדי שלא יכאב.

החלום מקשר את איזק לכאב אובדן אהובתו שהעדיפה את אחיו על פניו. לרגשותיו כתינוק הזקוק לנחמה ולאהבה לרוך ולחום שלעולם אינו מקבלם ולכן גם לא

נותנם. החלום מקשר אותו לכאב העמידה בחושך, כאשר בבית המואר נחגגת האהבה שלא זכה לה. החלום מעמיד אותו למשפט כמו משפט המתים במצרים העתיקה שם נשקל לבו של כל אחד. על המת היה ללמד זכות על עצמו ולציין שלא עשה עוול בחייו. אם נשקל לבו ונמצא כבד ממשקל נוצת האמת היה נטרף על ידי מפלצות. עונשו של איזק הוא הבדידות.

חטאו הוא חטא כלפי החיים. רופא חייב לרפא את החיים ולתת חיים. ד"ר איזק בורג לא ידע לבקש מחילה וגם לא ראה כי האשה שאתו, חיה ולא מתה. האשה בתוכו מתה - נפשו ורגשותיו מתו. הוא לא סלח לעצמו, לאחיו ולאשתו. אהבתו לא חיפשה לה מוצא אחר. עבודתו הפכה מסכה. ידיד האנושות היה מנוכר לאשתו ולבנו. והיה מתנשא. דיבר על חטא לאלוהים - וחטא לחיים. שוב ושוב מתברר כי הדרך לאלוהים עוברת דרך קשר אוהב עם אנשים.

חלומות הם חלק מהטבע, וככאלה הם תובעים את עלבונם של החיים שלא נחיו. החלום יכול גם לשנות חיים.

הסבל שד"ר איזק נמנע ממנו בחייו עובר עליו בחלומותיו וגורם לו לבקש מחילה. להיות ענו יותר. פתוח. כל זמן שהתכחש לסבלו - התכחש גם לסבל הזולת הקרוב לו. ומשהכיר בסבלו, נזכר בכאבו וכאב אותו - אזי יכול היה להיות רגיש גם לאחר. החלומות עשו את העבודה, והשינוי התחולל. שינוי ביחסו לסוכנת הבית שלו בפניה הוא מתנצל בפעם הראשונה עד שהיא חושבת שהוא חולה. שינוי ביחסו לכלתו ומצוקותיה ולבנו אתו הוא מנסה לדבר גם זאת בראשונה. הנשים המלוות אותו במסע הן עדות לשינוי המתחולל בו. הן משקפות לו את עצמו. המודעות שלו עוברת דרכן. מריאן המטיחה בפניו את האמת, ושרה בחלום המראה לו את עצמו במראה. השינוי שחל בו מתרחש גם הודות למפגש עם שרה החדשה, הטרמפיסטית ששמה כשם אהבתו והיא גם דומה לה. אהבתה היא פיצוי מה על האבדן בנעורים. רגע אחד של חסד, אבל ברגע כזה יכולים להיתקן חיים שלמים.

תותי בר צומחים על האדמה. נחבאים בין העלים. גם ילדים יכולים לקוטפם. הם מסמלים פשטות, מתיקות החיים הניתנת ללא תמורה. ארוטיות, אהבה הניתנת ללא מאמץ, פירות גן העדן וכל הדברים הנפלאים בילדות ובנעורים. את הסרט "מלאכים בשמי ברלין" מלווה שיר על הילד הנצחי.

"כשהיה הילד ילד"

תותי בר לידיו נפלו

כמו שרק תותי בר יכולים

וכך הם עושים עד היום"

בסיום אומרת שרה כי לא נותרו עוד תותים. המסע הגיע לקיצו. " עוד בימינו יתמו נעורינו". אומרת דליה רביקוביץ בשירה. איזק שעצר את חייו בנעוריו שב ומקבל חנינה. פרי השינויים שעשה הוא חלום\ הזיה מתוק. שרה מובילה אותו אל הוריו. היא איננה עוד אהבתו הנכזבת, כעת היא דמות נפש מובילה. אנימה. שרה המקורית היוותה עבורו את תמצית האהבה, מפתח לחיים שכאילו אבד. אך החיים זימנו לו הזדמנות שנייה.

ההורים הנראים יושבים על החוף. בשלוחה. הם יסודות העולם הפנימי שלו שהגיעו למנוחתם. באה גאולה גם לנפש הסובלת. מראה ההורים הוא חזרה לילדות, אך גם גן

תותי בר – מסע בין חלומות / רות שריג

עדן. התחלה וסיום של התהליך. העלאת היסודות הראשונים למימד רוחני. ירושלים של מעלה.
לא לחינם מחייך איזק בהירדמו. על פניו מבט של חסד והשלמה.